

desembre de 1984: «La teua obra ens permet coneixe'ns. El teu exemple és virtut ciutadana». Ara bé, aquest reconeixement no s'oposava a «la lògica discrepància». Potser aquesta opinió, feta prou posteriorment, quan alguns d'aquells corresponsals havien optat per opcions polítiques determinades (PSPV-PSOE en el cas de Casado), podria ser més matisada. El que sí sembla que resta clar d'aquest epistolari és que aquests universitaris –i no universitaris– duïen una dinàmica pròpia de la qual Fuster es feia ressò i hi participava. Hi havia una relació d'aprenentatge, de formació, i, d'altra banda, existia un àmbit (polític) «autònom» de decisió respecte de les consideracions de Joan Fuster. La referència i el lideratge no esdevenia dependència.

Un altre fet a destacar és que el viatge al Principat per Pasqua de 1960 fou un aglutinant del grup. De fet, part de la correspondència s'enceta al voltant dels preparatius d'aquesta empresa. D'altres casos (Àlvarez, Mira, Alpera) indiquen que la relació epistolar –almenys, la que es conserva– es produeix fora dels Països Catalans. Aquest aspecte aporta dades per confegir la biografia –la vida universitària, els professors vinguts del Principat, revistes editades, prohibicions, conflictes– d'aquest nucli d'activistes. És clar que aquests tres exemples ja

havien establert relació amb Fuster, com indica oportunament el curador d'aquesta obra.

Un epistolari, doncs, fonamental per tenir un coneixement ben especificat de conductes, procediments, enllaços, infraestructures de propaganda, els efectes nacionals dels quals han estat essencials per explicitar, si més no, una concepció alternativa de país no subalterna a la política espanyola, que sembla que actualment es fa cada vegada més evident en el si de la societat valenciana.

XAVIER FERRÉ

GABRIEL, Pere; POMÉS, Jordi; FERNÁNDEZ GÓMEZ, Francisco (ed.). *España «Res Publica». Nacionalización española e identidades en conflicto (siglos XIX y XX)*. Granada: Comares, 2013. 554 p.

«España, *Res publica*»? No és tan clar. De fet, el sintagma expressa, com recullen les ponències d'aquesta miscel·lània, més una potencialitat (és a dir, nacionalització) que no pas un fet acomplert. És cert que la tesi d'una feble nacionalització espanyola no té prou en compte el fet que existeix una aposta decidida per la construcció nacional-estatal d'ençà de 1812. Però no deixa de ser empíricament demostrable que existeix un

fil resistencial paral·lel que contesta la constitució d'una ciutadania estatal hegemònica. Amb tot, també s'evidencia que les resistències sorgides des de les nacions sense estat palesen moltes contradiccions, i no serà fins la primera meitat del vuit-cents que el debat –en el si del moviment sociopolític del Principat– entre cultura i política regional (amb possibilitat d'esdevenir nacional) començarà de configurar posicionaments intel·lectuals, socials i polítics definitoris. En aquest sentit, les recerques d'aquest llibre –que suposa un esforç reeixit a l'hora d'actualitzar bibliografia (cosa que no sempre s'esdevé) i especificar línies de recerca vigents– manifesten majoritàriament que la construcció d'una identificació col·lectiva vers un hipotètic estat-nació no es produeix mecànicament.

Els sis àmbits d'estudi proposats en aquesta monografia –fruit de la connexió entre diversos grups de recerca peninsulars: un altre fet a subratllar– conflueixen en els diversos graus d'identificació territorial que poden acabar, o no, en una construcció nacional-estatal. El constructe «Espanya», que és el cas que ens ocupa, pot esdevenir una sublimació –conseqüència d'una impotència política regionalista disfressada d'estratègia nacional(ista)– o una solució pel que fa a regions el ciutadans de

les quals no es perceben com a pertanyents a una nació pròpia, sinó que s'identifiquen amb el marc territorial legitimat per la forma política *nació-Estat*. El cas de Castella-Espanya en pot ser un exemple destacat, malgrat l'existència d'organitzacions independentistes castellanès.

El conjunt de reflexions d'aquest estudi especifica la definició d'àmbits de pertinença susceptibles de ser percebuts jeràrquicament. Amb tot, és clar, els processos de nacionalització vénen condicionats –o hauríem de dir sobredeterminats?– per l'acció aculturadora –simbòlicament, culturalment– d'un estat autodefinit com a nacional. Existeix, doncs, un conflicte de pertinences no pas definit des dels territoris que poden acabar essent identificats com a nacions, sinó com a conseqüència de l'acció homogeneïtzadora estatal –l'estat construeix la nació– que opera a través de diversos àmbits d'identificació territorial: local, provincial, regional i nacional. El nivell de conflicte màxim esdevé quan hi ha dues legitimitats nacionals contraposades, una de les quals acaba essent la predominant. El símil sobre el bilingüisme (unidireccional) pot servir d'analogia quant al predomini de la llengua d'ús que compta amb la legitimació de l'estat-nació i quan el procés fineix amb la substitució de la llengua minoritzada.

Com he dit, el text s'estructura en sis matèries: 1) representacions simbòliques de projectes nacionals (Jordi Roca); 2) literatura i identitat nacional (Àngel Smith); 3) la guerra com a factor de construcció nacional (Manuel Santirso); 4) sociabilitat de les classes subalternes i pertinences amb voluntat internacionalista (Miguel Cabo); 5) ideologies nacionals, entre republicanes, feixistes i socialistes (Jordi Pomés), i 6) vivència de la regió i abast de la nacionalització (Javier Ugarte). En total, els quaranta-un casos d'anàlisi especifiquen nítidament les contradiccions, les limitacions i les adscripcions territorials sota diverses significacions. Caldria, però, en propers estudis, incloure els processos identitaris del País Valencià i de les Illes, i definir el conflicte identitari (superposició, substitució, afirmació?) en els casos transfronterers galaicoportuguès, basc (nord: Iparralde) i català (Catalunya Nord).

Una aportació fonamental d'aquest conjunt de recerques és la connexió entre diversos enfocaments metodològics –simbologia, literatura, geografia urbana i regional– que amplien concepcions (més enllà de l'estasiologia i de compartiments teòrics estancs que comporten concepcions estàtiques) i ajuden a no emetre judicis de valor i a comprendre els mecanismes i l'evolució pel que fa al

bastiment de discursos, dinàmiques organitzatives, imaginàries literàries i codificacions ideològiques. Aquest procediment supera apriorismes i esbrina, des d'anàlisis concretes, com s'ha efectuat un procés de nacionalització determinat.

En qualsevol cas, destacaria tres àmbits discursius sobre els casos estudiats. Primerament, l'àrea coordinada per Jordi Roca i la seva aportació, «Las plazas y la representación de la nación liberal, Barcelona 1820-1857», que es pot vincular amb la recerca d'Àngel Smith «Regionalismo y nacionalismo en los relatos historicistas de la Renaixença Catalana (1833-1865)». Estudiar quin significat tenen els espais polítics de sociabilitat a l'hora de socialitzar un projecte nacional permet d'identificar els llocs de memòria que concreten vindicacions polítiques en clau de vertebració identitària. La història cultural, l'antropologia simbòlica, la iconografia resulten recursos ben útils per analitzar la recepció, o no, d'un missatge de mobilització patriòtica.

Com destaca Jordi Roca, tot seguint Storm, la regió és una matriu bàsica de la qual pot derivar un relat historiogràfic que pot arribar a definir un tipus de construcció nacional (p. 7), que culminaria, o no, en la formació d'una nació política. La dicotomia vuitcentista definida sota

la Renaixença al Principat entre *nació* (*estat*) i *pàtria* recull aquesta qüestió.

Un segon apartat a destacar del conjunt de textos és l'estudi de registres literaris i d'anàlisi del discurs quant a la configuració de complexos d'identificació territorial. Ambdues metodologies són molt útils per tenir esment d'interpretacions, de models de societat i d'ideologies que estan en la base d'imaginari i d'historicitats que defineixen una comunitat nacional. L'ús de les narracions literàries exigeix que l'historiador no faci lectures descontextualitzades –presentistes– d'autors que, necessàriament, s'han de «llegir» des de la seva pròpia concepció del món. Aquest aspecte, que pot semblar una obvietat, no ho és tant quan es pot incórrer en l'error de categoritzar situacions des d'interessos (polítics) coetanis que no tenen res a veure amb l'objecte d'estudi proposat. L'estudi de la novel·la rural basca (P. Berriochoa) exemplifica com han de ser emprades les fonts narratives per *comprendre* les visions d'un espai viscut. D'altra banda, la superació de tòpics deslegitimadors resta molt ben definida en el treball –amb aportació a la sociolingüística– de Karmele Arretxe sobre la modernització de l'eusquera (1918-1928), que qüestiona el reduccionisme analític que defineix el basc com a llengua predominantment d'ús rural: antimoderna.

Pel que fa a l'estudi de formulacions historiogràfiques i ideològiques, l'apartat de Jordi Pomés és d'interès a fi de situar la concepcional nacional dels republicanismes vuitcentistes quant a la seva pertinença a una nació espanyola. Cal, però, cridar l'atenció sobre vies alternatives nacionals com la definida per Narcís Roca i Farreras que, estudiada de manera precursora per Fèlix Cucurull, apostava per una via sobiranista.

Les recerques de Luis Martín sobre les concepcions historiogràfiques socialistes i el treball de Maria Llombart sobre el pensament polític de Josep Tarradellas aporten la relació entre socialisme, republicanisme –Tarradellas– i adscripció nacional espanyola. El cas del presidencialisme tarradellista és important a fi de concretar un model territorial articulat des de la divergència entre nació cultural (Catalunya) i nació política (Espanya). D'on l'estratègia política magistral de l'Estat espanyol postfranquista en apropiant-se d'aquesta concepció per articular l'autonomisme que, com a expressió d'una suposada modernització organitzativa, havia de definir una nova cohesió interterritorial espanyola. Els fets han demostrat, però, que aquest objectiu ha estat més un desig que una realitat.

Precisament aquest treball ara indicat, que comprèn el període

1954-1977, potser podria plantejar la publicació d'un segon volum que –sota el mateix objectiu d'estudi pel que fa a les contradiccions entre processos de nacionalització– analitzés què suposà la concreció de noves alternatives nacionalitzadores (algunes de les quals provinents dels anys vint i trenta del segle xx), autodeterministes –confederatives i independentistes–, definides entre 1945 i 1973.

La tercera característica a remarcar d'aquesta monografia es defineix en l'apartat dedicat a la regió(nalització) i la nació(nalització) coordinat per J. Ugarte. Cal partir d'un nivell d'identificació bàsic, el nivell local-regional, per tenir una visió completa de l'evolució d'una adscripció territorial. En aquest sentit, com diu l'autor del treball, l'home construeix el territori i és qui en defineix l'abast de pertinença (p. 450), una resultant del qual pot ser la nació. Partint d'aquest pressupòsit, la manera com es pot estudiar aquest aspecte fonamental –no fer una dicotomia entre sentiment i raó, entre comunitat emocional i comunitat política, i basar-se en estudis de camp comparats– no ha d'ignorar la variable *estat*. I sembla que Ugarte no la té prou en compte. És a dir, l'individu té una concepció de pertinença, però, com la subjectiva? Autònomament, o via aculturació –educació– de l'estat

nacional? Hi ha àmbits de pertinença locals, delimitats històricament, però *en quin moment* intervé l'estat per socialitzar la seva pròpia política nacionalista? Hi pot haver consciència regional sense consciència nacional? En el cas que la regió sigui identificada, via instrumentalització política, amb la matriu nacional de l'estat, quina delimitació existeix entre regió i nació? L'estudi de les formes de consciència regional és bàsic per delimitar l'abast d'una determinada construcció territorial. També cal tenir present que hi pot haver vinculacions interregionals per bastir una nació cultural, que pot definir –o no– una nació política.

Un aspecte a valorar de l'enfocament d'Ugarte és la introducció de la variable *regió econòmica* i la seva relació amb la ideologia nacional, o la «visió regional de la industrialització» (p. 454). Seria, doncs, un objecte d'estudi especificar el grau de relació entre *regió econòmica* (*regions économiques*) i *nació cultural*, objectiu que no és nou en la nostra historiografia, com ho indiquen els treballs de Perpinyà Grau (1932) i, sobretot, de Maluquer i Sostres (1963).

Tan sols he intentat destacar alguns factors explicatius d'aquesta recerca col·lectiva. La dimensió identitària del simbolisme estètic, la funció nacionalitzadora de les commemoracions i les guerres, l'adscripció

nacional en les societats agràries i les societats urbanes, la relació entre moviments sociopolítics (obriers/campe-rols), la vinculació entre sociabilitat i nació, són altres referents teòrics que hi són tractats, els quals permeten al lector plantejar l'interrogant inicial d'aquesta ressenya i, sobretot, concloure satisfactòriament que l'única manera de comprendre què és una nació –com a procés– és definir les vies de nacionalització difoses des de l'estat i el seu susceptible qüestionament des de models alternatius.

XAVIER FERRÉ

CAPDEFERRO I PLA, Josep; SERRA I PUIG, Eva. *La defensa de les Constitucions de Catalunya. El Tribunal de Contrafacions (1702-1713)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2014.

Els avenços que ha fet la historiografia catalana a l'entorn de la Guerra de Successió han estat molt notables en els darrers quaranta anys, i els actes commemoratius del Tricentenari han representat només una culminació de moltes aportacions que ja estaven endegades amb anterioritat. S'ha avançat en l'edició de fonts manuscrites, textos i memòries al voltant del setge de Barcelona, dels

mateixos Dietaris de la Generalitat i de les compilacions de les Constitucions arran de les dues Corts que hi va haver a principis del segle XVIII; també hem avançat en el coneixement de la societat i l'economia de Barcelona en el tombant de segle i l'impacte de la guerra, i hem pogut concloure que s'havien produït canvis notables en el sistema de producció i de comercialització en un intent clar de fer una xarxa mercantil centrada en la ciutat de Barcelona, però estesa per tot el territori. Hem conegut també, gràcies als treballs d'Eduard Martí, el funcionament i l'extracció dels membres de la Conferència dels Tres Comuns, òrgan assessor dels Braços i peça molt important i inspiradora de la política catalana al llarg de la guerra. Coneixem molt millor el món de l'exili i el paper de personatges notables de la Cort de l'emperador, el més destacat dels quals va ser Ramon de Vilana Perlas.

També ha fet un progrés notable, des de l'obra pionera de Víctor Ferro, el coneixement del dret i de l'entramat institucional de Catalunya, i hem pogut apreciar el seu caire flexible i adaptable, de successiva i reiterada modernització lluny de l'anquilosament que es pretenia. És en el marc d'aquesta temàtica que cal inserir l'obra que ressenyem. Es tracta d'un treball de síntesi i de di-